

dr Radosław Ułiszak

Instytut Geografii, Akademia Pedagogiczna w Krakowie

„Hinduizm a wyżywienie ludności Indii”

Indie są krajem o ogromnym zróżnicowaniu przyrodniczym i geograficznym. To jedno z miejsc narodzin osiadłego rolnictwa, powstania przynajmniej czterech do dziś mających znaczenie religii: hinduizmu, buddyzmu, dżinizmu i sikkizmu. Stanowią niebywałą mozaikę pod względem językowym, religijnym, etnicznym, kulturowym i gospodarczym. Rozpoczęta po odzyskaniu niepodległości w 1947 roku budowa jednolitego niepodległego państwa napotykała i napotyka w związku z tym na duże trudności. Po latach panowania brytyjskiego i niepodległych centralnych rządów w New Delhi coraz większą wagę przywiązuje się do lokalnych uwarunkowań. Wyrazem jest na przykład powołanie w ostatnich latach trzech nowych stanów (Uttaranchal, Jharkhand, Chhattisgarh), które mają w istniejących granicach administracyjnych zawierać bardziej jednolite pod względem językowym, kulturowym i religijnym społeczności.

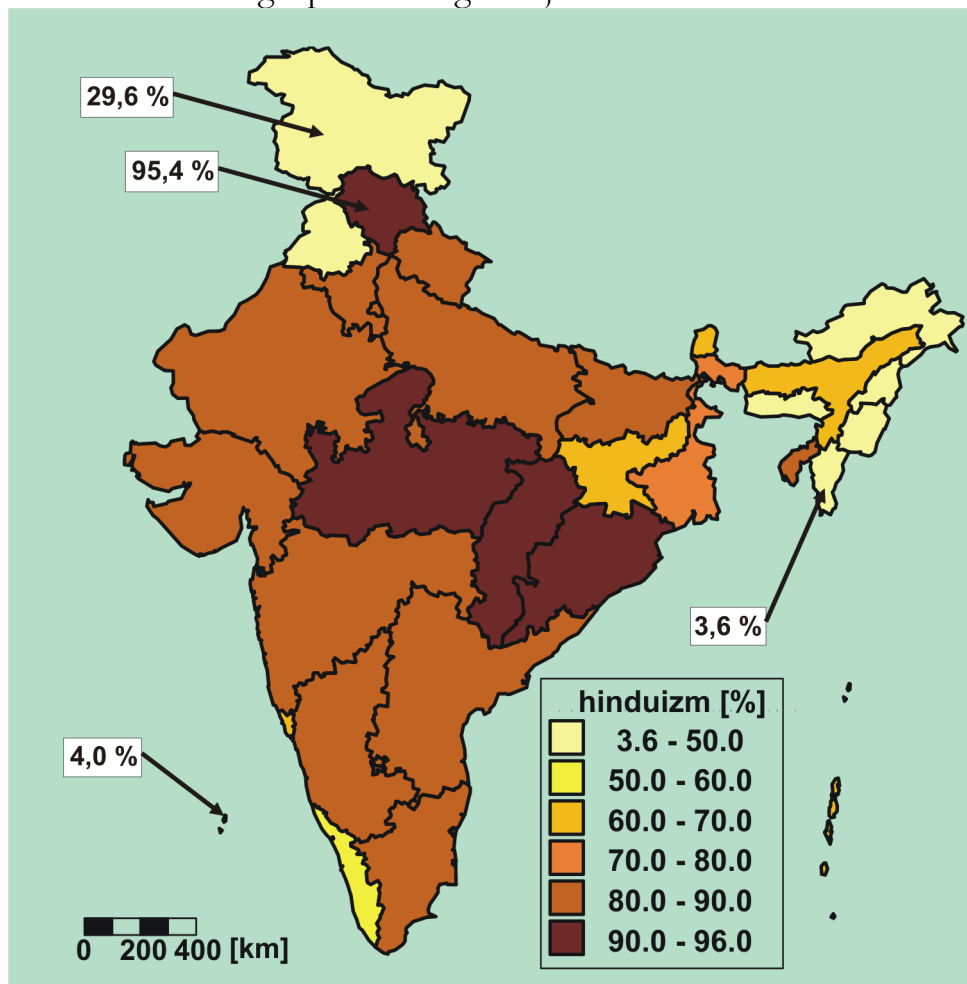
Indie to kraj o dużym potencjale demograficznym i gospodarczym. Mając ponad miliard mieszkańców są drugim państwem na świecie pod względem liczby ludności. Posiadają około 2,3% powierzchni lądu i aż 21% ludności świata. Stawia to przed rządem republiki poważne wyzwania w zakresie wyżywienia i odpowiedzialności za losy narodu.

Hinduizm

Indie związane i częstokroć utożsamiane są z hinduizmem. Powszechnie znanymi cechami hinduizmu jest starożytny charakter religii, obecność niemal wyłącznie na terenie Indii i Nepalu, fenomen świętych krów, ogromna ilość bóstw i bogów, kastowość społeczeństwa oraz szczególne traktowanie kobiet i Dalitów – tak zwanych niedotykalnych. Wszystkie te cechy, jak i wiele innych tworzących hinduską tradycję, która kształtuje rzeczywistość społeczno-gospodarczą Indii.

Poruszony temat wpływu hinduizmu na wyżywienie społeczeństwa Indii wynika z zadumy autora nad starożytnością religii i kultury mieszkańców Półwyspu Indyjskiego zderzonej z obserwacjami codziennego życia poczynionymi podczas

podróży po północnych Indiach i Nepalu. Nie można jednoznacznie oddzielić wpływu religii obecnej przez tysiące lat od czynników współcześnie kształtujących życie mieszkańców Indii. Stąd wskazano tylko na niektóre, mogące mieć największe znaczenie dla gospodarki tego kraju.

Ryc. 1. Udział wyznawców hinduizmu w Indiach według stanów w roku 2001 (źródło: Census of India 2001)

Wyznawcy hinduizmu stanowią od uzyskania niepodległości niezmiennie około 82% społeczeństwa Indii. Pomimo masowych przesiedleń hindusów i muzułmanów w okresie bezpośrednio po uzyskaniu niepodległości, muzułmanie wciąż stanowią większość mieszkańców Kaszmiru i Dżammu (Jammu and Kashmir). Hindusi stanowią większość społeczeństwa niemal we wszystkich prowincjach Indii. Wyjątkiem są pograniczne stany: Dżammu i Kaszmir, Pendżab, Arunachal Pradeś, Nagaland, Meghalaya, Manipur oraz Mizoram. Spośród wszystkich wymienionych w ostatnim indyjskim spisie powszechnym religii, tylko hindusi mają większy udział na wsi niż przeciętnie w całym kraju. Świadczy to o

szczególnie silnych wpływach hinduizmu na codzienne życie społeczności lokalnych przede wszystkim na terenach wiejskich.

Ludność wiejska i kasty wyznaczone

Procesy urbanizacyjne na terenie Indii zaczęły się bardzo wcześnie w skali całej Ziemi. Jednak społeczeństwo Indii ma wciąż charakter społeczeństwa wiejskiego czy nawet rolniczego. Na wsi zamieszkuje obecnie 71% mieszkańców kraju. Społeczeństwa wiejskie trwale przestrzegają tradycyjnych, lokalnych zasad życia społecznego i religijnego. Religijność hinduska w znacznej mierze opiera się na przekazie ustnym i kultywowaniu lokalnych wierzeń oraz obrzędów. Na wsi słowo mówione, przekazywane z pokolenia na pokolenie, ma większe znaczenie niż pisane ze względu na mniejszą ilość osób potrafiących czytać i pisać. Stąd wśród mieszkańców wsi silniejsze jest przywiązanie do kastowości i innych zwyczajowych zachowań niż w miastach.

W urzędowym języku funkcjonują dwie osobne grupy spisowe: kasty wyznaczone lub wydzielone (Scheduled Caste) oraz plemiona wydzielone (Scheduled Tribe). Oznaczają wszystkich tych, którzy znajdują się poza obrębem tradycyjnego społeczeństwa hinduskiego z powodu urodzenia i przynależności do kast zwanych dawniej niedotykalnymi oraz plemion żyjących od dawna obok rozwijającej się kultury hinduskiej (na przykład w lasach) i posiadających swoje religie (głównie animistyczne). Członków kast wyznaczonych wyróżnia się spośród osób wyznania hinduskiego, Sikhów i buddystów. Dalici stanowią przeciętnie nieco ponad 16% społeczeństwa. Są jednak dystrykty, gdzie liczą oni blisko połowę mieszkańców (np. Koch Bihar w Zachodnim Pendźabie). Dlaczego ten wskaźnik jest ważny? Ponieważ Dalici stanowią znaczną część społeczności o niewykorzystanych możliwościach podjęcia pracy na roli, ponadto tam, gdzie oni posiadają ziemię, gospodarstwa są szczególnie małe, trudne do zreformowania i wdrożenia nowych sposobów pozyskiwania żywności (tęczowa rewolucja).

Kastowość pozostawia wciąż Dalitów poza społeczeństwem hinduskim. Stanowią jego margines. Powoduje to, że przedstawiciele Dalitów w wielu regionach nie posiadają ziemi lub mają do swojej dyspozycji tylko niewielkie poletka. Dodatkową przyczyną utrudniającą zdobycie ziemi przez rolników jest

duża ilość ludzi mieszkających na wsi oraz skomplikowany system dzierżawy pól i gospodarstw utrudniający rozliczanie się z właścicielem i pośrednikami. Tradycyjny charakter wsi indyjskiej powoduje, że aż 61% wszystkich gospodarstw rolnych to gospodarstwa określane w oficjalnych statystykach jako marginalne (o powierzchni poniżej 1ha).

Model rodziny – sytuacja demograficzna

Wiejski i rolniczy charakter społeczeństwa wyraża się potrzebą posiadania dużej ilości rąk do pracy. Jest to szczególnie zauważalne w rolnictwie indyjskim, gdzie konieczne jest nawadnianie pól, a więc i zapotrzebowanie na pracę jest większe niż w wielu innych krajach. Ale pożądane przez Hindusów są przede wszystkim męskie ręce do pracy.

Indie są jednym z niewielu krajów świata, gdzie udział kobiet w społeczeństwie jest stale mniejszy od udziału mężczyzn. Jest wiele przyczyn tego stanu. Niektóre z nich, takie jak śmiertelność przy porodzie, zależą od warunków życia i opieki medycznej. Jednak większość z nich związana jest z tradycjami religijnymi i społecznymi. Są to aborcje dzieci płci żeńskiej czy zaniedbanie opieki nad małymi dziewczynkami, co prowadzi do ich wyższej śmiertelności niż w przypadku chłopców w wieku dziecięcym. Nie bez znaczenia jest tu związana z hinduizmem, zakorzeniona w tradycji hinduskiej, instytucja posagu. Zwyczaj ten jest formalnie zakazany i wymuszanie posagu jest ścigane przez prawo. Jednak obraz społeczeństwa świadczy, że kobiety są wciąż niepożądanym elementem rodziny (chyba, tylko jako rodzicielki chłopców). Wśród wszystkich grup wyznaniowych, za wyjątkiem chrześcijan, liczba kobiet przeważa nad liczbą mężczyzn. Potrzeba posiadania w rodzinie mężczyzn, którzy stanowią siłę roboczą oraz przejmą majątek rodziny i dodatkowo otrzymają posag od rodziców panny młodej, definiuje wyraźnie strukturę płci całego społeczeństwa. Wyraża się to zdecydowaną przewagą mężczyzn w strukturze płci. W Indiach na 1000 mężczyzn przypada 933 kobiety. To nawet mniej niż w sąsiednich, muzułmańskich krajach (Pakistan 938, Bangladesz 953). W obrębie wyznawców hinduizmu wskaźnik ten jest jeszcze niższy i wynosi 893 kobiety na 1000 mężczyzn. Tylko w 70 dystryktach (na 523), gdzie hindusi stanowią większość mieszkańców liczba kobiet przeważa

nad mężczyznami. Regiony te znajdują się na południowym wybrzeżu, na północy Uttar Pradeś i w środkowych Indiach (Chhattisgarh). Szczególnie niskim udziałem kobiet wyróżnia się stołeczne Delhi, gdzie na 1000 mężczyzn przypada tylko 821 kobiet.

Zielona rewolucja – tęcza rewolucja

W połowie XX wieku Indie stanęły na skraju katastrofy demograficznej i żywnościowej. Z jednej strony udało się dzięki zdobyczom medycyny ograniczyć wysoką śmiertelność dzieci i wydłużyć przeciętne trwanie życia. Z drugiej strony gwałtownie zaczęła powiększać się liczba ludności kraju. Co roku przybywało ponad 7 milionów nowych obywateli. Próby urzędowych regulacji ilości urodzin zakończyły się fiaskiem. Rozpoczęta w końcu lat sześćdziesiątych XX wieku współpraca z amerykańskimi naukowcami doprowadziła do zastosowania w rolnictwie indyjskim wysokoplennych (wysoko wydajnych) odmian pszenicy i ryżu. Ze względu na głębokie zmiany jakie niosły one indyjskiej wsi nazwano ten okres „zieloną rewolucją”. Nowe odmiany dawały szansę zwiększenia produkcji tak potrzebnej żywności, ale jednocześnie wymagały przebudowania kultury rolnej. Wymagały zwiększonych nakładów na chemiczne środki ochrony roślin jak i nawozy sztuczne. Nie wszyscy rolnicy mogli sobie więc pozwolić na droższe nasiona a tym bardziej na chemikalia. Zielona rewolucja ominęła więc całe rzesze najbiedniejszych chłopów. Powolny postęp w tej dziedzinie pozwolił jednak Indiom na czterokrotny wzrost produkcji ziarna zbóż przy dwukrotnym wzroście populacji w tym czasie.

W 2000 roku ogłoszono wprowadzenie w życie „tęczowej rewolucji”. Pierwszym jej zadaniem jest doprowadzenie do zróżnicowania diety mieszkańców Indii. Duże znaczenie ma też zapewnienie pożywienia dla zwiększającej się teraz corocznie o ponad 16 milionów ludzi populacji. Do zielonej rewolucji dodano: błękitną - zwiększenie produkcji ryb, żółta – roślin oleistych, czerwona – owoców i biała – mleka. Przeciętne spożycie przypadające na jednego mieszkańca kraju jest obecnie według szacunków ONZ wystarczające (i wynosi około 2490 kcal/dzień/osobę). Według ONZ w latach 1999-2001 w Indiach było jednak około 214 milionów osób cierpiących niedożywienie – czyli niedobór składników

odżywczych w diecie.

Pomimo znacznych osiągnięć zielonej i tęczowej rewolucji nie udało się więc przewyciężyć niedożywienia. Sytuację pogarszają pojawiające się raz po raz katastrofalne susze lub powodzie. Od opadów przynoszonych przez letni monsun w klimacie panującym w Indiach zależy możliwość uprawy na większej części kraju. W trzech miesiącach letnich spada na Półwyspie Indyjskim 70% całorocznych opadów. Jeśli więc monsun się na przykład spóźni, może to mieć katastrofalne znaczenie dla milionów rolników.

Oficjalne statystyki dotyczące ciągłej walki o lepsze wyżywienie ludności Indii zdają się stać w sprzeczności z rzeczywistością życia społeczeństwa indyjskiego. Rolnicy zdają się nie zauważać żadnych zielonych czy tęczowych rewolucji. W zgodzie z odwiecznym rytmem przyrody zdają się swoimi postawami realizować religijne podejście zakładające jedność z całym światem. Podejście wyrażające się raczej w poddawaniu się rytmowi przyrody, niż modyfikowaniu go czy przeciwstawianiu się mu. Kiedy przedłuża się letni monsun i na polach stoi woda, zdziwienie może budzić fakt, że nikt specjalnie z pól tej wody nie usuwa aby przygotować glebę pod następne zasiewy. Pytanie skierowane do rolników: „dlaczego wszyscy siedzą i nic nie robią aby usunąć nadmiar wody i wejść na pola?” wzbudza podobne zdziwienie jak pytanie do rolnika w Europie: „dlaczego wszyscy siedzą i czekają aż stopnieje śnieg?”. Odpowiedź jest jedna: czekamy aż woda spłynie a pola przeschną.

Podsumowanie

Indie są krajem o ogromnym zróżnicowaniu społeczno-gospodarczym i kulturowym. Hinduizm jest dominującą religią i choć wewnętrznie zróżnicowany nadaje rytm życia społeczeństwu. Religia odgrywa duże znaczenie w zachowaniach całej populacji kraju. Indie osiągnęły znaczny postęp w walce z głodem, jednak prawdopodobnie w dalszym ciągu będą borykały się z problemem zapewnienia swoim obywatelom pożywienia o odpowiedniej wartości i jakości. Najważniejsze przyczyny niedożywienia to obecnie: wciąż duży przyrost liczby ludności, silnie zakorzeniony wegetarianizm oparty o podstawowe zboża żywnościowe przy niedostatku innych pokarmów pochodzenia roślinnego (rośliny oleiste, warzywa,

owoce) a nawet zwierzęcego (drób, ryby), silne rozdrobnienie gospodarstw rolnych, przeludnienie wsi, w tym obecność dużej grupy Dalitów wciąż pozbawionych moralnego prawa do posiadania ziemi i pozostających przez to na poboczu nie tylko społeczeństwa ale i gospodarki indyjskiej. Kolejnym problemem w urozmaiceniu i wzbogaceniu diety może być ubóstwo ograniczające dostęp do bardziej wartościowego i urozmaiconego pożywienia. Indie borykają się z problemami podobnymi do wielu innych krajów rozwijających się i być może religia i tradycja są również przyczynami tych problemów.

Summary:

India has one of the greatest geographical and cultural diversity in the world. It was one of the places where agriculture was born. It is the place from where four still very important religious: Hinduism, Buddhism, Sikhism and Jainism originated. Because of over 80% of Hindi participation in population, India is usually identified as Hindu country. It's impossible to separate historical, cultural and religious legacy from modern economy. Hindu tradition has very important influence on India society. Probably traditional society with Hindu caste system could be one of the reasons of today's problems in India. Probably the biggest one is food insecurity. According to the latest FAO investigations, about 22% of India population is undernourished. There are a lot of countries where the food insecurity is much more dangerous, but thanks to the great number of Indian people it means more than 210 million of undernourished citizens. India has one of the lowest sex ratio in the world. It means there are 933 women per 1000 men and stands for very hard conditions for women usually in traditional Hindu village communities. Also the great number of people belonging to scheduled castes means there are more than 16% of population has no common rights in some societies and could not participate in many enterprises (e.g. private farms). It's difficult to say directly that Hinduism is one of the reasons of today's food insecurity problems, but society structure, diet and living condition of woman could be.

Bibliografia:

1. Petracchi Cristina: *Nutrition Country Profile of India*, FAO Rome 1998;
2. *Agricultural Research Data Book 2004*, Indian Agricultural Statistics Research Institute, Indian Council of Agricultural Research, New Delhi 2004;
3. *Agricultural Statistics at a Glance 2004*, Agricultural Statistics Division, Directorate of Economics & Statistics Department of Agriculture & Cooperation, Ministry of Agriculture, Government of India, New Delhi 2004.